

2. Vatroslav Kalenić između hrvatske i slovenske kulture

Vesna Požgaj Hadži, Marija Smolić

2.1. Portret znanstvenika i sveučilišnog profesora

Vatroslav Kalenić rođen je 30. srpnja 1930. godine u Zagrebu, a umro je 22. kolovoza 1981. u Ljubljani. Diplomirao je 1955. iz jugoslavistike, rusistike i anglistike, doktorirao 1965. godine disertacijom iz lingvostilistike s naslovom *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoa*. Godine 1957. postao je lektorom hrvatskosrpskog jezika na ljubljanskome Filozofskome fakultetu, 1972. docentom, a 1978. izvanrednim profesorom. Od 1969. godine bio je stalni suradnik Instituta za jezik JAZU u Zagrebu.

Bio je čovjek široka kulturnog obzora, s interesom za suvremene teorije i trendove u struci, duboko ukorijenjen u hrvatsku, a otvoren i za slovensku kulturu. Vrlo je brzo besprijekorno ovladao slovenskim jezikom te se upoznao s aktualnim stanjem u slovenistici. Stekao je ugled vrsnoga predavača kojega su dičile ove odlike: sustavnost, preciznost i smisao za detalje, bavljenje graničnim pojavama u jezičnom sustavu i normi, kontrastivni pristup jezicima i kulturama, objektivnost u tumačenju i dosljednost u primjeni tzv. »varijanti hrvatskosrpskog jezičnog dijasistema«, sagledavanje jezičnih pojava u kontekstu kulture. Govorio je uzornim hrvatskim standardnim jezikom i didaktički/metodički pomno planirao svaki sat. Bio je cijenjen među kolegama na tadašnjem Odsjeku za slavenske jezike i književnosti te u slovenskoj stručnoj javnosti. Njegovi su ga studenti upamtili kao sistematičnog predavača, »modernog« didaktičara/metodičara, profesora koji je uspješno povezivao pitanja teorije i prakse.

Vatroslav Kalenić znao se prilagoditi potrebama vremena i prostora. Uz lektorsku, a kasnije predavačku nastavu bavio se prevodjenjem i lektoriranjem različitih vrsta tekstova svih funkcionalnih stilova. Iskustva iz prakse prenosio je u pedagoški rad, a na neka pitanja koja bi iskrsnula u praksi pokušavao je dati odgovore i u sklopu znanstvenog rada. Širu slovensku javnost upoznavao je s hrvatskim i srpskim jezikom i književnošću u radijskim obrazovnim emisijama. Aktivno se uključio u obrazovanje osnovnoškolskih i srednjoškolskih učitelja. Bio je član uredništva *Slavistične revije*, temeljnog časopisa slovenske znanstvene slavistike, i suradnik raznih izdavačkih kuća, npr. Državne založbe Slovenije, koja je u ono vrijeme izdavala prijevode klasika južnoslavenskih književnosti. Kalenić je uvijek

bio spreman svojim znanjem pridonijeti zbližavanju prije svega hrvatske i slovenske kulture.⁷

2.2. Znanstveni rad

Kalenićevu znanstvenu radu može se pristupiti na više načina: kronološki pristup razotkrio bi genezu njegove znanstvene misli, a tematski pristup ponudio uvid u temeljna područja njegova istraživanja. Pokušale smo spojiti oba pristupa: u Kalenićevoj se bibliografiji⁸ naime lako mogu uočiti tri tematska kompleksa, zato tematiku smatramo nadređenom, ali unutar nje vodimo računa i o kronologiji. Temeljna su područja Kalenićeva istraživanja: lingvostilističke teme, kontrastivne teme, jezičnopovijesne i sociolingvističke teme. Svako od navedenih tematskih područja uvodimo karakterističnim citatom koji ilustrira Kalenićev način razmišljanja i raspravljački diskurs.

2.2.1. Lingvostilističke teme

Usporedbe nisu uvijek zgodne. Opasnost je u pojednostavljivanju, u srozavanju, u racionalnosti – u najboljem slučaju. Pa ipak – uradimo i taj grijeh. Ako se i mogu postavljati zaključci u tom smislu, ako je to uopće dozvoljeno i ako ne izazivlju osjećaj frustriranosti, onda bih, bez želje za neopozivošću, predložio četverokutnu tezu: Šenoa – Matoš – Krleža – Božić, i to barem u jednoj stilotvornoj kategoriji: u rečeničnom nizu. Tzv. analizirani elementi su poznati: ponajprije aidenton, višestrukost aspekta kojim se označavaju predmeti i pojave, i uz to: najčešće jezično sredstvo: udvajanje dijelova rečenice, povezivanje po smislu, slijedu, uzročnosti, načinu, vremenu, sličnosti, suprotnosti; i dalje: rečenični niz bez (naoko) zajedničkih elemenata, kao npr. *bio sam u kinu, lišće je zeleno* i sl.; i zatim polisindeton: jednostruko složena rečenica: višestruko složena rečenica, glavna rečenica: sporedna rečenica, odnosi u parataksi i hipotaksi, kontekst kao glavna rečenica, kontekst kao sporedna rečenica itd. (Kalenić, 1975, 155–161)

---

7 Kalenićev znanstveni i sveučilišni rad bio je tema *Drugoga slovensko-hrvatskog slavističkog skupa* održanoga 5–6. travnja 2001. u Šmarješkim Toplicama. Breda Pogorelec govorila je o radu Vatroslava Kalenića na tadašnjem Odsjeku za slavenske jezike i književnosti; Krunoslav Pranjić predstavio je *Nacrtnu stilistiku jezika hrvatske književnosti*; Marko Samardžija disertaciju *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoae* i smjestio je između filologije i lingvostilistike; Vesna Požgaj Hadži i Marija Smolić predstavile su *Kontrastivne studije Vatroslava Kalenića*. Većina je radova toga skupa objavljena u zborniku (Požgaj Hadži, ur., 2003), a izbor Kalenićevih tekstova u knjizi *Izbrane studije Vatroslava Kalenića* (Požgaj Hadži i Smolić, ur., 2001).

8 Bibliografiju Kalenićevih radova v. u Požgaj Hadži i Smolić, ur., 2001.

Lingvostilističke teme čine najopsežniji dio Kalenićeva opusa, one su njegova prva i prava ljubav. Predmet njegovih lingvostilističkih proučavanja bio je jezik hrvatskih književnika, npr. A. Šenoa, D. Demetra, D. Domjanića, T. Ujevića, M. Božića, M. Krležu itd. Rezultati istraživanja objavljeni su od 1960. do 1984. godine u stručnim časopisima i zbornicima različitih sveučilišnih i znanstvenih središta bivše Jugoslavije (vidi prethodnu bilješku). Kako je Kalenić već u šezdesetim godinama napisao niz lingvostilističkih studija, bio je pozvan da u sklopu projekta Instituta za jezik JAZU *Gramatika i stilistika hrvatskosrpskoga književnog jezika* (projekt je započet 1969) preuzme brigu oko rada Komisije za stilistiku. Kao što je poznato, rezultati toga projekta dugo su čekali na objavljivanje: Katičićeva *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* (Katičić, 1986) i Babićeva *Tvorba u hrvatskom književnom jeziku* (Babić, 1986) izašle su 1986, a *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (Babić i dr., 1991) 1991. godine, dok Kalenićev *Nacrt stilistike jezika hrvatske književnosti*, usprkos pozitivnom mišljenju radne grupe za obradu stilistike i drugih sudionika projekta, nažalost, iz razloga koji nama nisu poznati, do sada nije ugledao svjetlo dana. Rukopis *Nacrta*, kao i rukopis recenzije *Nacrta stilistike jezika hrvatske književnosti* ispod pera Krunoslava Pranjića nalazi se u Kalenićevoj ostavštini. Smatramo da su Kalenićeve lingvostilističke studije te *Nacrt stilistike jezika hrvatske književnosti* u prvom redu zanimljivi za hrvatsku stručnu javnost i da zaslužuju objavu na jednome mjestu.

2.2.2. Kontrastivne studije

Vsaka komparativna jezikovna analiza ima že na samem začetku trpko nalogo, ki jo je treba žal ponoviti na tak ali drugačen način. Začeti mora namreč z razbijanjem iluzij, ki si jih ponavadi nabere razpoložen potrošnik komparativnega jezikoslovja. (...) Ta privlačna iluzija se mora seveda umakniti že takoj na prvem konkretnem primerjanju dveh istih podatkov. Kajti konstatacija o »isti« jezikovni vrednosti ali pa »različni« jezikovni vrednosti je seveda relativna. Tako komparativista že ob prvem koraku čaka v zasedi cela vrsta načelnih problemov, med njimi predvsem pristop oziroma izbira osnovne determinante, ki naj bi povezovala podatke iz dveh jezikov na isti ravni.⁹

Objava prve Kalenićeve kontrastivne studije (*Raba sklonov v slovenščini in srbohrvaščini*) vremenski se podudara s objavom prvog sveska Filipovićeve kontrastivnog

⁹ *Raba pridevnikov v slovenščini in srbohrvaščini* u *Izbrane študije Vatroslava Kalenića* (Požgaj Hadži i Smolić, ur., 2001, 37). U zborniku se nalaze i ostale tri Kalenićeve kontrastivne studije: *Fonetska kontrastivnost između slovenačkoga i srpskohrvatskog jezika* (9–16), *Raba sklonov v slovenščini in srbohrvaščini* (17–35), *Pomenske razlike besed istega izvora v slovenščini in srbohrvaščini* (55–72).

projekta – izišla je, naime, 1968. godine.¹⁰ Ipak se Kalenić ne poziva izravno na taj projekt, niti se njegove studije kasnije uključuju u njega. Osim triju članaka J. Jurančića (1967, 1969, 1971), Kalenić u promatranju suodnosa između slovenskog i hrvatskog jezika nije imao prethodnika. Njegovo kontrastivno proučavanje tih dvaju srodnih jezika nedvojbeno se temelji na nastavnim potrebama, o čemu svjedoči i činjenica da su tri od četiriju studija pisane na slovenskom jeziku i objavljene u slovenskim stručnim časopisima. Kalenić se međutim nije zadovoljavao prigodnim pragmatičkim rješenjima, već je uspoređivanje jezika provodio sustavno po jezičnim razinama. Kao u lingvostilističkim studijama i u kontrastivi se odražava Kalenićev strukturalistički pristup jezičnom sustavu. Kontrastivno proučavanje započeo je na granici morfologije i sintakse, kasnije se vratio na fonetsku kontrastivnost, a završio ga je uspoređivanjem hrvatskog i slovenskog leksika (više o kontrastivnim studijama u poglavlju 3).

2.2.3. Jezičnopovijesne i sociolingvističke teme

Danas je uglavnom poznato što ilirizam nije dao ni u kakvo nasljeđe, a nesumnjivo će zadatak buduće literature biti prvenstveno u tome da konačno pronade i opiše ono što je stvarno dao. U primarnom sociološkom pristupu bit će gotovo nemoguće zaobići činjenicu da Zagreb tridesetih godina prošlog stoljeća broji jedva osam tisuća stanovnika. Na taj mali i skućeni prostor jednog provincijalnog austrijskog gradića, čije su ulice nakindurene njemačkim cimerima agramerskih kramara, u ta društva i sastanke na kojima se švapčarilo i mađarovalo i gdje je jezik bilo potrebno »z dijačkim zlahkotiti«, među desetak-dvadesetak ilirskih perjanica, na taj mali, skućeni i zabaćeni prostor prvi put se u našoj povijesti sjatila cijela Jugoslavija, ili, da se suvremenije izrazim, sjatili su se svi naši narodi i svi su profitirali.¹¹

Treće veće tematsko područje Kalenićeva rada čine jezičnopovijesne i sociolingvističke teme. Kronološki gledano one se u njegovu istraživanju pojavljuju nešto kasnije (tek krajem 60-ih godina prošloga stoljeća) i u tijesnoj su vezi s njegovim teorijskim i monografskim lingvostilističkim studijama. Treba naglasiti da je i tu u središtu pozornosti jezik književnosti. Kalenić dakle jezik i stil nekog pisca ne promatra izolirano, nego ga u tom kontekstu živo zanimaju društvene okolnosti i

10 Riječ je o projektu *YSCECP (The Yugoslav Serbo-Croatian-English Contrastive Project)*, koji je započeo 1967. i koji je postavio temelje kontrastivnim proučavanjima hrvatskoga i stranih jezika koja su se kasnije nastavila u sklopu projekata *ZESCCP (The Zagreb English-Serbo-Croatian Contrastive Project)* i *Petojezični kontrastivni projekt*. Više o tome u Požgaj Hadži, 2002.

11 Prihvaćanje ilirskog jezičnog koncepta u *Izbrane studije Vatroslava Kalenića*, Požgaj Hadži i Smolić, ur., 2001, 116.

procesi koji su određivali sudbinu razvoja hrvatskoga standardnog jezika, a danasve jezika književnosti. Već sama Kalenićeva bibliografija svjedoči kako u sedamdesetim godinama 20. st. odnosi među jezikom, književnošću i društvom postaju Kalenićeva temeljna preokupacija.

2.3. Kalenićeva ostavština

Dobile smo na uvid onaj dio Kalenićeve ostavštine koji je već sam autor pedantno kronološki rasporedio po mapama. U njima se nalaze objavljeni, ali i neobjavljeni tekstovi (članci, prikazi, polemike, radne bilješke, zapažanja o vremenu i prostoru i dr.). Zanimljivost toga gradiva iziskivala bi zasebnu studiju.

Ovim poglavljem želimo hrvatsku i slovensku stručnu javnost podsjetiti na čovjeka i kolegu koji je dvadeset i četiri godine posredovao znanja o vlastitom jeziku i kulturi u slovenskom prostoru te istovremeno ostao duboko ukorijenjen u razvoj struke u vlastitom, hrvatskom prostoru. Naša kultura, naime, baš ne obiluje lingvistima, zato mislimo da postojeće lingvističke opuse ne treba predati zaboravu. Osim toga Kalenićev znanstveni diskurs u mnogočemu je nekonvencionalan, a njegovi stavovi danas nisu manje izazovni nego u vrijeme prve objave. Napose: obje osjećamo osobni dug prema profesoru Vatroslavu Kaleniću – bez njegova prethodništva naš bi rad na području hrvatskoga jezika kao stranog u slovenskome prostoru bio mnogo teži.